УДК 349:3 https://doi.org/10.31548/law2020.02.014

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Т.М. КОНДРАТЮК, *кандидат юридичних наук,*
старший викладач кафедри агарного, земельного та екологічного права
ім. академіка В.З.Янчука
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: Lawyert@ukr.net

Анотація. *У статті досліджено існуючу систему пенсійного забезпечення. Проаналізовано законодавство, що регулює механізм її функціонування, визначає основні засади та принципи. Основним законодавчим актом, що регулює пенсійні відносини визначено Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Попри те, що законом встановлена трирівнева пенсійна система (перший рівень – солідарна, другий – накопичувальна, третій –недержавне пенсійне забезпечення), у країні діє загальнообов'язкова солідарна тапевною мірою недержавна добровільна системи.*

Розглянуто зареєстрований у Верховній Раді України проєкт Закону України «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення». Досліджено запропоновані розміри накопичувальних внесків і особливості їх сплати. Проаналізовано види пенсійних виплат,на які матимуть право учасники зкоштів індивідуального пенсійного рахунка накопичувальної системи. Частково досліджено переваги та недоліки накопичувальної системи загальнообов'язкового пенсійного забезпечення.

Встановлено, що діюча система пенсійного забезпечення не здатна забезпечити гідний рівень пенсій нинішньому і прийдешньому поколінням. Тому незважаючи на побоювання й окремі недоопрацювання, все таки для належного функціонування трирівневої пенсійної системи потрібно запустити в діюнакопичувальну систему загальнообов'язкового пенсійного страхування. Якщо цього не розпочати, у подальшому не вдасться досягти успіху щодо розвитку власне самої пенсійної системи, а також функціонування як третього так і фінансової стабільності першого рівнів.

Ключові слова: *пенсійне забезпечення, накопичувальна система, фінансування, обов'язкове страхування, внески, страхувальники*

Актуальність.

Пенсійне забезпечення являє собою вагому складову соціального захисту населення та виступає його індикатором. Сучасна функціонуюча пенсійна система не забезпечує належний прожитковий рівень отримувачів пенсій. Це питання викликає стурбованість як у пересічних громадян, так і в представників органів законодавчої й виконавчої влади. Одні стурбовані низьким рівнем пенсій, інші як подолати цю проблему, знайти шляхи їх вирішення

і забезпечити гідне життя пенсіонерів. Загальновідомо, що солідарна система не задовольняє належний рівень пенсійного забезпечення громадян. Мінімальний розмір пенсій (1638 грн.), яку отримує більша частина пенсіонерів, не покриває найнеобхідніших їхніх потреб. В інформаційному просторі постійно обговорюється питання доцільності запровадження обов'язково-накопичувальної пенсійної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Правове регулювання пенсійної системи, її функціонування завжди залишалися в колі науковців, серед яких такі відомі, як: Г.О. Барабаш, Н.Б. Болотіна, М.Д. Бойко, С.М. Прилипко, І.М. Сирота, Б.І. Сташків, Ю.В. Скоринський, О.М. Ярошенко та ін. Утім специфіка проведеного дослідження полягає в їх постійній актуальності та нагальності.

Мета статті – проаналізувати законодавство, що регулює функціонування системи пенсійного забезпечення, зокрема накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, визначає основні її принципи, засади та правовідносини.

Результати.

Задекларована у Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV система пенсійного забезпечення складається з трьох рівнів і ґрунтується на принципах загальнообов'язковості соціального страхування та добровільності.

Перший рівень – солідарна система, базується на засадах солідарності і субсидування та здійсненні виплати пенсій за рахунок коштів Пенсійного фонду України. Суб'єктами солідарної системи виступають працездатні працюючі особи, які самостійно сплачують, або за які сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсіонери. Згадана система побудована таким чином, що працюючі особи сплачують пенсійні внески на утримання теперішніх отримувачів пенсій. Солідарна система напряму залежить від демографічних проблем, причому останніми роками спостерігається поступове зрівнювання кількості працюючих осіб і пенсіонерів. Крім того «державну підтримку пенсіонерів здійснюють органи Пенсійного фонду України» (Князька &Дяченко, 2019: 136).

Третій рівень – добровільно-накопичувальний, тобто система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення («Про загальнообов'язкове державне пенсійне …», 2003). За такою системою громадяни самостійно, за бажанням, перераховують внески до недержавних страхових фондів, з метою отримання додаткових виплат до пенсії. За тривалий час система недержавного пенсійного накопичення не набула значного розвитку. «Нині тільки 6,6 % працездатних українців мають рахунки в недержавних пенсійних фондах, а середній розмір їхніх накопичень становить трохи менше 3 500 грн.» (Панченко, 2020).

Дискусійним залишається питання функціонування другого рівня пенсійного забезпечення – накопичувальної системи загальнообов'язкового пен-

сійного страхування. Ця система, як і солідарна – загальнообов'язкова.

Доцільність запровадження накопичувальної системи обґрунтовується зняттям навантаження на Пенсійний фонд України і можливістю громадян країни отримувати другу (додаткову до пенсії із солідарної системи) пенсію. Як показує досвід інших країн, введення загальнообов'язкового накопичувального державного пенсійного страхування – неминучий крок пенсійної реформи. Проте її запровадження з 2007 р. постійно відтерміновується з низки причин, серед яких слід виокремити політичні розбіжності, недосконалість фінансової системи, брак коштів і т.ін.

У грудні 2019 р. у Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону України «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення». Основа накопичувальної системи зводиться до того, що частина загальнообов'язкових страхових внесків до пенсійної системи сплачується у недержавний пенсійний фонд або Пенсійне казначейство на індивідуальний накопичувальний пенсійний рахунок фізичної особи (платника внесків) і являє собою його власність. При цьому, пенсійні активи учасників системи інвестуватимуться в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу на їхню користь («Про загальнообов'язкове накопичувальне …», 2019). Кожен платник зможе скористатися накопичувальними внесками при досягненні пенсійного віку, або раніше, наприклад, у випадку настання інвалідності, потреби у особистому лікуванні чи близьких родичів, переїзду за кордон на постійне місце проживання та в інших випадках,встановлених у законі.

Законопроєкт зокрема передбачає, що учасники системи матимуть право на отримання:

1) одноразової пенсійної виплати. Такими виплатами фізичні особи (учасники накопичувальної системи) можуть скористатися один разу випадках: а) якщо в особи, яка досягла пенсійного віку, сума на індивідуальному накопичувальному рахунку менше двадцятикратного розміру прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб; б) на лікування тяжких захворювань учасника накопичувальної системи (до 100 % накопичень) або його членів сім'ї (до 50 % накопичень); в) у разі виїзду на постійне місце проживання за кордон (до 100 % накопичень); г) у випадку спадкування.
2) прискорених виплат – такі виплати здійснюються після досягнення особою пенсійного віку та за умови відтермінування часу призначення пенсії за віком у солідарній системі. Розмір виплат залежить від розміру пенсії за віком і не може бути меншим за її мінімальний розмір і відповідно більшим за десятикратний її розмір. Період сплати цих виплат не може бути меншим 12 місяців. Умови отримання прискорених виплат мають регулюватися договором про прискорені виплати.
3) програмних виплат – Методика розрахунку розміру таких виплат буде встановлюватися Кабінетом Міністрів України, виплачуватимуться відповідно до договору про програмні виплати. Періодичність їх виплат не може бути частіше, ніж раз на місяць, тоді як розмір не менше 50 % прожиткового мінімуму для непрацездатних громадян.
4) довічної пенсії – їх виплата здійснюється у строки і в порядку, встановленими у договорі страхування довічної пенсії. Законопроєктом запропоновано три види довічних

пенсій: а) довічна пенсія з установленим періодом, що сплачується щомісяця протягом життя пенсіонера, але не менше ніж 15 років з дня призначення; б) довічна обумовлена пенсія – виплачується щомісяця протягом усього життя; в) довічна пенсія подружжя – щомісячно виплачується одному із подружжя, у разі смерті – чоловіку (дружині), який (яка) досягли пенсійного віку, протягом їх життя.

Законодавством встановлено вікові обмеження до учасників накопичувальної системи. У пункті 9 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачено, що учасниками накопичувальної системи пенсійного страхування стануть особи, які на момент її запровадження підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню. При цьому особи, яким залишилося менше 10 років до досягнення пенсійного віку (за загальним правилом 60 років), можуть відмовитися і не сплачувати накопичувальні внески.

Звідси, головною перевагою згаданої системи виокремлюється можливість успадкування накопичених заощаджень та можливість,в окремо визначених законом випадках, їх використання до настання пенсійного віку. Серед найбільших недоліків слід вказати недовіру до фінансової системи та острах знецінення накопичувальних внесків.

Проте більшою мірою турбує витратна частина впровадження цієї системи. Законопроєктом передбачено створення значної кількості суб'єктів накопичувальної системи (ст. 2): 1) Пенсійне казначейство; 2) центральний адміністратор; 3) Пенсійний фонд; 4) авторизовані компанії з управління активами; 5) авторизовані зберігачі; 6) авторизовані адміністратори; 7) авторизовані недержавні пенсійні фонди; 8) авторизовані страхові організації; 9) платіжні представники; 10) учасники системи (фізичні особи, які сплачують або на користь яких сплачуються накопичувальні внески та які мають право на отримання виплат із системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення; 11) аудиторські фірми. Забезпечення належного функціонування більшості із цих суб'єктів потребує додаткових витрат, а окремих (наприклад, Пенсійне казначейство) за рахунок коштів державного бюджету.

Додаткові фінансові навантаження покладатимуться і на роботодавців та доходи (заробітну плату) працівників, оскільки згідно зі ст. 19 законопроекту внески до накопичувальної системи не становлять складової частини єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і нараховуються та сплачуються окремо. Страхові накопичувальні внески від розміру заробітної плати працівника передбачено розподілити між роботодавцем і працівником наступним чином: 2 % сплачуватимуть роботодавці та 1 % – працівники. За власним бажанням, учасник системи (працююча фізична особа) може сплачувати більший розмір накопичувального внеску, при цьому пропорційно збільшуватися свій внесок зобов'язаний і роботодавець, але з максимальним обмеженням до 5 %. Так, якщо працівник сплачує 2 %, роботодавець повинен сплатити 3 %; за ставки працівника 4 % і більше, роботодавець – 5 % (пункт 30 Перехідних положень законопроекту). У перспективі їхнє збільшення може досягти 7 %. Доречно відзначив Г. Осовий, що «повною мірою перевагами накопичувальної пенсійної системи не можуть скористатися люди з низькими

доходами» («Накопичувальні пенсії на часі», 2020). При мінімальних накопичувальних внесках від величини мінімальної заробітної плати накопичувальна система не забезпечить належний рівень пенсійних виплат.

У цілому пенсійна система «забезпечується через існуючі на національному рівні механізми як загальнообов'язкового, так і добровільного» (Новак, 2020: 55) пенсійного страхування, встановлені в Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення». У перспективі, як уже зазначалося, прийняття Закону України «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення». Гідний рівень життя пенсіонерів зможе забезпечити активне паралельне функціонування всіх трьох рівнів пенсійної системи (солідарної, накопичувальної, недержавної).

Висновки і перспективи.

Отже, зважаючи на ситуацію, потрібно пришвидшити механізм запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування, при цьому не відкидаючи світовий досвід інших країн, проте враховуючи національні особливості. Крім того, одночасно необхідно вирішувати питання належного функціонування всіх трьох рівнів: стимулювати розвиток недержавної добровільно-накопичувальної системи; подолання нагальних недоліків солідарної системи; збільшення мінімальної величини заробітної плати, оскільки вона слугує основою сплати страхових внесків, і відповідно від її рівня залежить пенсійне забезпечення громадян.

Загалом питання системи пенсійного забезпечення залишається актуальним і дискусійним, при цьому потребує додаткового детального дослідження.

Список використаних джерел

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування:закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15 (дата звернення: 17.05.2020 р.).
2. Князька Л.А., Дяченко С.В. Проблеми соціального захисту та безпеки внутрішньо переміщених осіб. Право. Людина. Довкілля: науково-практичний журнал. 2019. Т. 10. № 2. С. 133–141.
3. Панченко О. Накопичувальні пенсії: якою має бути система. НВ бізнес від 17.02.2020 р. URL: https://nv.ua/ukr/biz/experts/pensiji-2020-nakopichuvalna-sistema-yak-bude-pracyuvati-novini-ukrajini-50070653.html (дата звернення: 19.05.2020 р.).
4. Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення: проєкт Закону України від 27.12.2019 р. № 2683. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67794 (дата звернення: 17.05.2020 р.).
5. Накопичувальні пенсії на часі. 17.05.2020 р. URL:https://www.msp.gov.ua/news/18648.html (дата звернення: 19.05.2020 р.).
6. Новак Т.С. Конвенція Міжнародної організації праці № 184 «Про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві» та законодавство України. Право. Людина. Довкілля: науково-практичний журнал. 2020. Т. 11. № 1. С. 50–58.

References

1. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiyne strakhuvannia: Zakon Ukrainy 09.07.2003 № 1058-IV [On Compulsory State Pension Insurance: Law of Ukraine of July 9, 2003 № 1058-IV]. Available at:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15 (in Ukrainian).
2. Kniazka, L.A., Diachenko, S.V. (2019). Problemy sotsialnoho zakhystu ta bezpeky vnutrishnyo peremishchenykh osib. Pravo. Liudyna. Dovkillia [Problems of social protection and security of internallydisplaced persons. Law. Human. Environment], 10(2): 133–141 (in Ukrainian).
3. Panchenko, O. (2020). Nakopychuvalni pensii: yakoyu maye buty systema. HB bisnes [Accumulative pensions: what the system should be. HB business]. Available at: https://nv.ua/ukr/biz/experts/pensiji-2020-nakopichuvalna-sistema-yak-bude-pracyuvati-novini-ukrajini-50070653.html (in Ukrainian).
4. Pro zahalnooboviazkove nakopychuvalne pensiyne zabezpechennia: proyekt Zakonu Ukrainy 27.12.2019 № 2683[On Compulsory Accumulative Pension Provision: Draft Law of Ukraine of December27, 2019 № 2683]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67794 (in Ukrainian).
5. Nakopychuvalni pensii na chasi [Accumulative pensions on time] (2020). Available at: https://www.msp.gov.ua/news/18648.html (in Ukrainian).
6. Novak, T.S. (2020). Konventsiya Mizhnarodnoyi orhanizatsii pratsi № 184 «Pro bezpeku ta hihiyenu pratsi v silskomy hospodarstvi» ta zakonodavstvo Ukrainy. Pravo. Liudyna. Dovkillia [International Labour Organization Convention № 184 «On Occupational Safety and Health in Agriculture» and Ukrainian legislation. Law. Human. Environment], 11(1): 50–58 (in Ukrainian).

T.M. KONDRATIUK (2020). LEGAL BASES OF FUNCTIONING OF PROVISION OF PENSION SYSTEM. *Law. Human. Environment, 11(2): 118-123. https://doi.org/10.31548/law2020.02.014.*

Summary. *The paper studies the existing pension system. The legislation regulating its functioning has been analyzed and it defines the main basis and principles. The basic legislative act regulating pension relations defines the Law of Ukraine «On Compulsory State Pension Insurance». In spite of the fact that the law constituted the three-level pension system (the first level – solidary, the second – accumulative, the third – non-state pension provision), the obligatory solidary and to some extent non-state voluntary systems really work in the country.*

The Draft Law of Ukraine «On Compulsory Accumulative Pension Provision» has been registered in the Verkhovna Rada of Ukraine. The proposed amounts of accumulative contributions and peculiarities of their payment have been studied. The types of pension payments to which participants will be entitled from the funds of the individual pension account of the accumulative system have been analyzed. The advantages and disadvantages of the accumulative system of compulsory pension provision have been partially studied.

It has been established that the current pension system is unable to ensure a decent level of pensions for the current and future generation. Therefore, despite fears and certain shortcomings, it is necessary to launch an accumulative system of compulsory pension insurance for the proper functioning of the three-level pension system. If it does not begin, in the future it will not be possible to achieve success in the development of the pension system itself, as well as the functioning of both the third and financial stability of the first levels.

Keywords: *provision of pension, accumulative system, financing, compulsory insurance, contributions, insurers*